

Товкач І.Є. Дослідження детермінант індивідуальних відмінностей пізнавальної активності старших дошкільників / І.Є.Товкач // «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук». Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 28 лютого – 1 березня 2014 року): Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2014. – 112 с. – С. 35-39.

Товкач І.Є.

старший викладач кафедри дошкільної освіти

Київський університет імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У сучасних дослідженнях важливе значення має поняття "стиль", яким науковці описують індивідуальність у динаміці. Залежно від локалізації якості, яка компенсується або видозмінюється, розрізняють стилі спілкування, когнітивні стилі (способи реалізації задатків), стилі професійної діяльності. Підпорядковуючись та інтегруючись у єдину систему, вони утворюють стиль людини, який характеризує індивідуально особливе з погляду оптимальності, адаптивності і результативності її взаємодії із середовищем.

Виникнення терміну «когнітивний стиль» пов'язується із домінуванням у когнітивних теоріях особистості думок “щодо взаємозв'язку особистісних рис і своєрідності індивідуальної поведінки, які проявляються в особливостях сприймання, розуміння і пояснення людиною того, що відбувається” [9, с 153].

Слід зазначити, що належність когнітивного стилю до пізнавальної сфери відзначають багато науковців, які займаються розробкою стильової проблематики. На думку М. Холодної, не менший інтерес представляють дослідження когнітивних стилів і з точки зору виявлення факторів

продуктивної інтелектуальної діяльності [13, с. 10]. Як зауважує І. Скотнікова, когнітивні стилі є детермінантами стратегій інтелектуальної діяльності, оскільки вони є індивідуальними особливостями пізнавальних процесів і мають інструментальний характер [12].

У сьогоденні психологи виокремлюють стильові характеристики у всіх галузях науки. Вони довели свою високу евристичність при описуванні особливостей взаємодії людини з предметами, суб'єктами і способами розв'язання життєвих або розумових завдань. Тому стильові характеристики розглядають як індивідуальний спосіб взаємодії зі світом загалом.

Л. Дорфман пропонує розглядати як *основу для виокремлення стилів форми активності людини*. Він наголошує, що одні стилі активності з погляду їх детермінації зміщені до полюса суб'єкта (співзвучні зі стилями особистості і позначені як індивідуальні), інші - до полюса об'єкта (подібні до індивідуального стилю, їх називають екологічними). Стильові характеристики людини охоплюють як особливості внутрішньої динаміки індивідуальності, так і напрями взаємодії із зовнішнім світом (фрагмент, який вибирає з нього суб'єкт, Л. Дорфман називає метаіндивідуальним світом). Тобто стиль - це фенотипічне утворення, що пов'язує суб'єкта з об'єктами і визначає як процес, так і результат їх взаємодії [2, с. 88-95] ; [3].

Концепцію індивідуального стилю діяльності (ІСД) було розроблено ще у радянській диференціальній психофізіології. А. Палій пише, що *індивідуальний стиль діяльності (ІСД)* - властива індивіду система навичок, методів, прийомів, способів розв'язання завдань певної діяльності, що забезпечує більш-менш успішне її виконання [8, с. 416]. Індивідуальний стиль діяльності проявляється в пізнавальних процесах як когнітивний стиль, тобто “стійка сукупність індивідуальних відмінностей у способах сприйняття, запам'ятовування і мислення, за якими стоять різні шляхи набуття, накопичення і переробки інформації” [5, с 76]. Найбільш влучно визначення останнього було сформульовано Є. Клімовим: “Індивідуальний стиль діяльності - це своєрідна

система психологічних засобів, до яких спонтанно або свідомо звертається людина з метою найкращого урівноваження власної (типологічно зумовленої) індивідуальності з предметними зовнішніми умовами діяльності” [4, с 49].

Дослідження індивідуального стилю діяльності утворили цілий науковий напрям. Як зазначають у своїй праці Б. Вяткін і М. Щукін, проблема індивідуального стилю тривалий час перебувала в центрі уваги В. Мерліна, який був ідейним теоретиком цього напрямку. В його наукових пошуках окреслено низку положень, які стосуються “основної проблеми індивідуального стилю діяльності (структура, функції, умови формування) і більш часткових питань” [1, с 268], зокрема, співвідношення із когнітивним стилем.

О. Лібін підходить до аналізу стилю на основі взаємодії індивідуальності з навколишньою дійсністю [6]. У структурі індивідуальності він вказує на такі основні компоненти: темперамент, здібності й інтелект, характер та стиль. Компоненти взаємопов'язані між собою і є чинниками щодо розвитку одне одного. Стиль розглядається як механізм, що інтегрує параметри психобіологічних програм і характеристики процесу соціалізації. Так само у концепції «стилю людини» стиль розглядається як метавимір щодо всіх властивостей індивідуальності на всіх рівнях її організації, починаючи з темпераменту і закінчуючи смисловою сферою [7, с. 312].

Психологія когнітивних стилів сформувалася на стику психології пізнання й психології особистості. Більше того, як зазначає М. Холодна, стильові дослідження спочатку були пов'язані з установкою пояснити особистість й передбачити її поведінку засобом вивчення індивідуально-своєрідних способів організації пізнавальної діяльності [13]. Отже, протягом ХХ століття поступово накопичувалися факти, що засвідчували про те, що когнітивні стилі відносяться до числа базових характеристик індивідуальності, про що засвідчував їх тісний зв'язок як з біологічними, так і з соціальними факторами.

У дослідженні важливо констатувати щодо наявності стилів у дошкільному віці. На думку М. Холодної, на цей рахунок є *три точки зору*. Згідно з *першою*, у дитячому віці стилів як таких немає, оскільки діти дошкільного віку – саме через силу вікової специфіки психічного розвитку – полезалежні і лише пізніше відбувається зростання полenezалежності (пік приходиться на підлітковий й юнацький вік). Діти також імпульсивні, схильні до деякої концептуалізації того, що відбувається, відрізняються когнітивною простотою та ін.. За *другою*, стилі у дитячому віці є. Зокрема, М. Сакс пропонував 2-3 річним дітям завдання з аплікації: наклеїти на картонного жучка сонечко «плямочки», що були представлені у вигляді великих й малих кругів білого кольору. За його даними одна частина дітей використала мало великих кружечків, тобто демонструвала полenezалежність («синтетичний підхід»), тоді як друга – багато маленьких кружечків, виявляючи тим самим полenezалежність («аналітичний підхід») [10, с. 80-97]. Згідно *третьої* точки зору, діти дошкільного віку здатні до полестильової поведінки. Зокрема, В. Селіванов запропонував дітям спочатку маленького, а потім – великого жучка сонечко. У результаті 65% дошкільного віку у подібній ситуації змінювали свій «стиль» залежно від розміру пропонованого жучка, зробленого з картону (на маленького жучка наклеювали маленькі кружечки, а на великого - великі). На думку Селіванова це є свідченням того, що «...багато дітей можуть бути і полenezалежними і полenezалежними одночасно» [11, с. 168]. Але когнітивні стилі у дитини з'являються лише тоді, коли дитина у своєму розвитку доходить до стадії конкретних операцій, отже, у онтогенезі когнітивні стилі з'являються достатньо пізно, можливо, на думку М. Холодної, після 7-8 років. Таким чином, стильова поведінка можлива лише за умови достатньо високого рівня інтелектуального розвитку людини. Когнітивні стилі є результатом складної взаємодії біологічних та соціокультурних факторів. З'ясовано, що когнітивний стиль особистості є одним із вагомих психологічних механізмів, який сприяє ефективній організації взаємостосунків особистості з навколишнім середовищем, зокрема в соціальних групах. У зарубіжній

психології когнітивний стиль переважно досліджується психоаналітичною й когнітивною течіями, які пов'язують стильовий феномен із пізнавальними психічними процесами й інтелектуальними можливостями особистості і відмежовують від афективних реакцій, приписуючи йому регулятивну й пізнавальну функції. У російській та вітчизняній психології дослідження когнітивного стилю несуть в собі підґрунтя взаємозв'язку з індивідуальним стилем діяльності та його проявами в пізнавальних процесах й інтелекті, в соціальній поведінці, в саморегуляції, у спілкуванні, в емоційних процесах. Когнітивний стиль є чинником структури індивідуальності, який впливає на її компоненти своїми інтегративними властивостями й сприяє організації взаємодії людини з навколишньою дійсністю. Стильова поведінка можлива лише за умови достатньо високого рівня інтелектуального розвитку людини (За М. Холодною).

Отже, когнітивний стиль у психологічній науці розглядається у структурі індивідуальності поряд із темпераментом, характером, здібностями й інтелектом і виконує не лише інтеграційну функцію, але й виступає чинником розвитку інших складових, сприяючи більш продуктивній діяльності. Адже когнітивний стиль є важливим психологічним механізмом, який належить до внутрішніх резервів особистості і здатен суттєво оптимізувати взаємодію людини з навколишнім середовищем. Однак у освітньому процесі в умовах дошкільного навчального закладу особливостям розвитку когнітивного стилю особистості старшого дошкільника приділяється мало уваги, що підкреслює необхідність подальших досліджень.

Література:

1. Вяткин Б. А. Проблемы индивидуального стиля в трудах В. С. Мерлина и их развитие / Б. А. Вяткин, М. Р. Щукин // Мир психологии. - 2007. - № 3. - с 268.
2. Дорфман Л. Я. Индивидуальный эмоциональный стиль / Л. Я. Дорфман // Вопросы психологии. - 1985. - № 5. - С. 88-95.

3. Дорфман Л. Я. Эмоционально-когнитивные синтезы в структуре индивидуального эмоционального стиля / Л. Я. Дорфман. – Пермь, 1990. – 120 с. - с. 113.
4. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы / Е. А. Климов. - Казань : Изд-во Казан, ун-та, 1969. – с 49.
5. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. - М. : Просвещение, 1989. – с 76.
6. Либин А. В. Единая концепция стиля человека: метафора или реальность? // Стиль человека: психологический анализ / [Л. Я. Дорфман, В. Н. Дружинин, Д. А. Леонтьев и др.] ; под ред. А. В. Либина. - М. : Смысл, 1998. - С. 109-124.
7. Либин А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / А. В. Либин. – М.: Смысл, 1999. – 532 с. - с. 312.
8. Палій А.А. Диференціальна психологія : навч. посіб. / А.А. Палій. – К. : Академвидав, 2010. – 432 с. (серія «Альма-матер»).
9. Пісоцький О. П. Принципи когнітивної психології та сучасна практична психологія / О. П. Пісоцький // Тези доповідей учасників Другої міжнародної науково-практичної конференції “Методологія та технології практичної психології в системі вищої школи”. - К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, Поліграф-Центр, 2009. – с 153.
10. Сакс М. Существуют ли когнитивные стили у двух-, трехлетних детей? / М. Сакс // Ученые записки Тартуского ун-та № 722. Тарту, 1985. – С. 80-97.
11. Селиванов В. В. Мышление и личность. / В. В. Селиванов/ - Смоленск: Из-во СГУ, 1998. - С. 168.
12. Скотникова И. Г. Психофизиологические характеристики зрительного различения и когнитивный стиль / И. Г. Скотникова // Психологический журнал. - 1990. - Т. 11. - № 1. - С. 84-94.
13. Холодная М. А. Когнитивные стили: О природе индивидуального ума. Ученое пособие. / Марина Александровна Холодная. – М.: ПЕР СЭ, 2002. -. с. 200.